

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA EĞİTİMİN HEDEFİ

“MEKTEP İLE HAYAT ARASINDAKİ ÇİN SEDDİ KALDIRILMALI”

FATMA ACUN*

Cumhuriyetin kuruluşunu müteakiben pek çok alanda inkılaplar yapılarak, yeni ve modern Türkiye'nin, yönetim biçiminden eğitimine, hukuk sisteminin kültürüne kadar çeşitli konularda takip edeceği uygulamalar ve temel prensipler belirlenmiştir. Büyük bir kısmı 1923-1930 yılları arasında, “İnkılaplar Dönemi” diyebileceğimiz dönemde gerçekleştirilen inkılapların yönetim, eğitim, hukuk vb. sistemlerde ve günlük yaşamda hakiki ve esaslı bir değişim meydana getirip getirmediği, getirdi ise bu değişimin mahiyeti, cumhuriyetin ilk dönemlerini yaşayanlar arasında enine boyuna tartışılmıştır: “İnkılabımız *sathî bir hadise veya siyasî bir tecrübe midir? Yoksa, esaslı bir tahavvül bu-sule getirebilecek bir mahiyette midir?*” biçiminde formüle edilen soruya verilen cevap, inkılabın, “hakiki bir değişim meydana getirecek nitelikte” olduğudur. Bu yazıda, dönemin düşünürlerinin esaslı tahavvül/köklü değişim olarak telakki ettikleri değişim unsurları üzerinde durulacak ve bir değerlendirme yapılacaktır. Konu, eğitim alanındaki değişimle, özellikle de, yeni cumhuriyetin ideal insan tipini belirleme ve bu insanların yetişeceği okullar hakkındaki telakkinin değişimi ile sınırlandırılmıştır.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi

İnkılabın ideal insan tipi nasıldır? Bu tipte insan yetiştirmek için, inkılabın okullardan ve eğitimden, o zamanın tabiriyle maarıftan, beklentileri nelerdir? Bunlar üzerinde durmak gerekir. Öncelikle, inkılap klasik, Osmanlı tarzı insan tipinden öte bir insan beklemektedir. Dönemin eğitimcilerinden, İstanbul Darülfünunu müderrislerinden İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] bu beklentiyi, şu cümleleriyle çok isabetli biçimde ifade etmektedir:

“*Sükunet, sekinet, belagat ve mihanikî çalışkanlık...*” gibi, Babıali efendisi *evsafını arıyoruz!.. Yeni cemiyetlere has olan “ictimai hayat kabiliyeti, ibda’ bassası, seciye metaneti, bedii idrak, insani mefkure...”* gibi kabiliyetlerine çok dikkat etmiyoruz!.. *beğendiğimiz adam, en ziyade “eski adam”dır!.. Yeni adamı arıyoruz ve yetiştiremiyoruz.*¹

Sakin, kontrollü, güzel söz söyleyen, çalışkan Babıali efendisi vasıflarına sahip bir adamın hâlen ideal tip oluşunu; hâlbuki, yeni toplumlara has, sosyal yaşam kabiliyeti, yaratıcılık, karakter sağlamlığı, algılama kabiliyeti, ideal sahibi olma gibi niteliklere sahip bir insan tipi yaratılması gerektiğini, bu sözlerden anlıyoruz.

Fotoğraf: 1

Peki, bu tipte insanlar nasıl yaratılacaktır? Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuryazarlık oranının ancak, %10 civarında olduğu bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle, nüfusun çok büyük kısmı, eğitim almamış kitlelerden oluşmaktadır. Buna, alfabe değişikliği dolayısıyla yeni harfleri öğretme ihtiyacı da eklenirse, eğitilmesi gereken insan kitlesinin nüfusun neredeyse tamamına tekabül ettiği görülür. Bu kadar büyük bir kitlenin eğitimi, hem de, "yeni insan tipinde eğitimi" hedefi düşünüldüğünde, eğitimin, yeni cumhuriyet için hayati öneme sahip, en önemli rehber unsur olduğu görülür. İnkılabın genel hedefi topyekün kalkınma, buna ulaşmanın yolu da topyekün eğitim olarak belirlenmiştir.

Eğitimini ilk, orta ve yüksek derecelerde nasıl yapılacağı, bunu gerçekleştirecek olan Maarif Vekaleti'nin (Millî Eğitim Bakanlığı) merkezde ve taşrada nasıl teşkilatlanacağı, bunların da ötesinde, benimsenecek olan yeni eğitim sisteminin temel prensiplerinin neler olacağı cumhuriyetin ilk yıllarında üzerinde tartışılan ve yerli yabancı pek çok eğitimcinin danışmanlığına ve önerilerine müracaat edilen konular olmuştur. Cumhuriyetin eğitim sisteminin niteliğini, yeni kurulan

cumhuriyet'in niteliği belirlemiştir. Yeni cumhuriyet laikdir, o hâlde, eğitim de laik olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Cumhuriyet'ten ayıran en önemli özellik, din ve devlet işlerini ayırmasıdır. Dinî devlet, o dönemin tabiriyle, ladinî devlete dönüşmüştür. Bunun anlamı, dünyevî işlerde artık akla ve ilme müracaat edileceğidir. Diğer bir açıdan bakıldığında, dinle birlikte, dünyaya, devlete, hayata, hükûmete vs. bakışta, eski anlayışlar değişecek, yerini yenileri alacaktır. Cumhuriyet'in inkılapçıları bilmektedir ki, yeni fikirler ve yeni anlayışlar en iyi, yeni nesiller tarafından benimsenir. Bu nedenle, inkılabın, yeni anlayışa sahip nesiller yetiştirmesi gereklidir. Yeni nesiller, yeni anlayışa sahip okullarda yetiştirilebilir. Yeni okullar ise, ancak, yeni eğitim anlayışı ve yeni eğitim sistemiyle kurulabilir.² Görüldüğü üzere, birbirine bağlantılı biçimde açıklanan değişim süreci, sonunda eğitim sistemine dayanmaktadır. İnkılabıya sahip çıkacak, yeni hayat tarzını ve anlayışını benimseyecek nesilleri yetiştirmek ancak, yeni eğitim sistemi ile mümkün olabilecektir.

Fotoğraf: 2

Beklentiler bu biçimde belirlenince, yeni eğitim sisteminin uygulanacağı okullara büyük vazifeler yüklenmiş, okullar âdeta değişimin kilit noktaları olarak telakki edilmiştir. Cumhuriyetin yeni nesillerini okullarda yetiştirme, dolayısıyla, okulları “değişimin katalizörü olarak görme”, cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin temel çizgisini oluşturmuştur. Bu çizgi doğrultusunda, okullara yüklenen vazifeler en ince teferruatına kadar belirlenmiş, okulların teşkilatı değiştirilerek eğitim ve öğretim usulleri yeni esaslara bağlanmıştır. Burada, cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim teşkilatının geçirdiği değişimden bahsedilmeyecektir. Bu zaten bilinen bir konudur.³ Daha ziyade, cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ve okul anlayışının ne olduğu, bunlardan neler beklendiği üzerinde durulacaktır. Konu incelenirken, 1926 yılında Maarif Vekaleti'ne sunulan bir la-yiha (rapor) bize yol gösterici olacak, burada öne sürülen görüşler üzerinde durulacaktır.⁴

Önerileri önemli bulunduğu için *Maarif Vekaleti Mecmuası*'nda yayınlanan bu raporda, okulların vazifeleri özetle şöyle ifade ediliyor: Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin bilinçli vatandaşları olarak yeni nesle, ken-

dillerine gerekli olan bilgiyi, fikrî, ahlakî, siyasî anlayış ve alışkanlıkları kazandırmak; sahip oldukları liyakat ve kabiliyetleri azami ölçüde geliştirmek suretiyle, çevrelerine en faydalı hâle getirmek, kısaca, yeni nesli yeni toplum düzenin ve halk devletinin kurucuları ve savunucuları olarak yetiştirmektir. Okullara ve burada yetişecek olan yeni nesle düşen vazifede, Atatürk'ün "*Gençler, cumhuriyeti biz kurduk, onu yaşatacak ve yüceltecek sizlersiniz*" sözünün yankılandığını görüyoruz.

Dönemin eğitimcileri, eğitimin asıl gayesinin insanları, kendi kabiliyet ve istekleri ölçüsünde, eğilimli oldukları alanlara yönlendirmek, bu alanlarda üretici ve yaratıcı hâle getirmek olduğunun farkındadırlar. Yeni neslin gelecekte yaşayacağı sosyal, ekonomik ve kültürel ortam çok farklı olacaktır. Bu nedenle, okulun en önemli vazifesi, yeni nesle, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin şuurlu vatandaşları olmak için gereken bilgileri, fikrî, ahlakî, siyasî telâkki ve alışkanlıkları kazandırmak ve eğilimleri olan alanda kabiliyetlerini geliştirmektir. Okullarda yetişecek olan yeni nesil, geleceğin meslek sahibi şahıslarıdır.⁵ Dolayısıyla, bu bilinçle ye-

Fotoğraf: 3

tişmelidir. Bugün için bize gayet tabii gelen bu düşünceler, çoğu mesleğin okullarda değil de, usta-çırak usulü ile okul dışı ortamlarda öğretildiği düşünülürken, meslek sahibi olmanın bir sisteme bağlandığını göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir ifadeyle, okul hayatı tamamıyla gerçek hayata yönelik olmalıdır, ona hazırlamalıdır. Bu konuda daha da ileri giden dönemin eğitim bilimcilerinden İsmail Hakkı, İngiliz okullarında takip edilen ve amaçları yeni nesil yetiştirmek olan New School (Yeni Okul) lardan birinin kurucusu olan Badley'in, "*Yeni okulların gayesi hayata hazırlamak değil, fakat bu hayatı doğrudan doğruya yaşatmaktır*" sözüne atıfta bulunarak, onunla hemfikir olur.⁶ Bu görüşlerin doğruluğuna kanaat getiren dönemin idarecileri, Amerika'dan meşhur pedagog ve pragmatist filozof John Dewey'i Türkiye'ye getirerek, Maarif Vekaleti'nin yeniden teşkilatlandırılmasında ve eğitim prensiplerinin belirlenmesinde görüşlerinden istifade etmişlerdir.⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında Dewey'in pragmatist görüşlerinin, acil eğitim bekleyen yeni nesil için en iyi çare olarak benimsendiğini ve uygulamaya

konulduğunu görüyoruz. Bu yıllarda benimsenen pragmatist yaklaşımın bir tezahürü olarak, okulların, bütünüyle hayata dönük olması ve okul ile hayat arasında bir sınır olmaması prensibi benimsenmiştir. "Mektedir ile hayat arasındaki Çin Seddi kalkmalıdır" cümlesinde ifadesini bulan bu düşünce doğrultusunda, daha şahsi ve tüketime yönelik olduğu belirtilen Osmanlı eğitiminin aksine, cumhuriyet eğitiminin sosyal, katılımcı ve doğrudan üretime yönelik olması planlanmıştır.

Bu çizgide düzenlenen müfredatta talebelerin, çoğu dersi tatbiki usullerle öğrenmesinin programlandığı ve uygulandığını görüyoruz. Talebelerin okul çevresine tenezzülde (inceleme gezileri) bulunması, okulda mevcut laboratuvarlarda ders yapmaları ve özellikle köy okullarında, ziraat, hayvancılık, tamirat gibi işlere yönelik çalışmalarda bulunmaları, okulda öğretilen bilgilerin günlük hayatla birleştirilmesinin en güzel örnekleridir. (Cumhuriyetin ilk yıllarında (1926-1927) okullarda derslerin işlenişi için bkz. 1,2,3).

Fotoğraf: 4

Okullarda okutulacak derslerin tatbiki olmasının yanı sıra, derslerin konularını bulunduğu çevreden alması da gerekmektedir. Bu manada, örneğin sitmanın olduğu mahallerde sivrisinekler, Adana'da pamuk, ve pamuk ürünleri, şeker kamışı (bkz. Fotoğraf 4), İzmir'de incir, üzüm ve tütün, diğer mahallerde ise çeşitli meyveler ve bunlara musallat olan böcekler ve hastalıklar üzerinde inceleme yapılacak ve bunlara karşı alınması gereken tedbirler öğretilecektir. Bu suretle, okul hayatını günlük hayata bağlamak, gençleri çevrelerindeki servet kaynaklarını ve ürünleri incelemeye ve ihtiyaçlarını anlamaya sevk etmek mümkün olacaktır.*

Okulların hayata bağlanmasıyla, ailelerin ve toplumun günlük hayatıyla sıkı ve sürekli temas hâlinde olunacak, neticede, okulun günlük hayattaki faydaları herkes tarafından bilinecektir. Okuldan alınan bilginin günlük hayatta tatbikinin mümkün olması, okulu ailelerin ve toplumun nazarında itibarlı bir mevkîye koyacaktır. Neticede, okulların aileler ve toplum

üzerindeki tesiri ve nüfuzu artacaktır. Gençler, bulundukları mahallerin zirai ve diğer türlü faaliyetleriyle, daha okul hayatından itibaren fiilen meşgul olacak, kendi mesleklerini belirleyecekler, bu suretle hayata daha mükemmelen hazırlanacaklardır.*

Ülkenin ekonomik yönden kalkınmasında, mektepler üzerine büyük vazifeler düşmektedir. Ülkenin toprağının ürünlerinin zengin ve çeşitli olmasına karşın, çok az ürün elde edilmektedir. Çünkü, ziraat ve sanayi faaliyetleri tabiata ve talihe terk edilmiştir. Örneğin, Adana'da toplanan bir Pamuk Kongresinde, uzmanlar 30 milyon değerinde olan mevcut pamuk üretimini, fenni usuller sayesinde 600 milyon liraya yükseltmenin kabil olacağını söylemişlerdi. Durum diğer ürünler için de aynıdır. Sırf bilgisizlik, vukufsuzluk ve fenni usullerin kullanılmaması yüzünden ürünlerin önemli bir kısmı kaybedilmektedir. Netice itibarıyla, okulun eğitim ve öğretimini mahalli şartlara ve ihtiyaçlara göre düzenlemeyen bir eğitim sisteminin başarılı

Okulun eğitim ve öğretimini mahalli şartlara ve ihtiyaçlara göre düzenlemeyen bir eğitim sisteminin başarılı sonuçlar vermesi mümkün değildir. Büyük sıkıntılarla kazanılan siyasi hâkimiyet ve istiklalin ve büyük fedakarlıklarla başarılan inkılabın, ziraat, ticaret ve sanayi alanlarında yapılacak inkılaplarla tamamlanması gerekmektedir.

sonuçlar vermesi mümkün değildir. Büyük sıkıntılarla kazanılan siyasi hâkimiyet ve istiklalin ve büyük fedakarlıklarla başarılan inkılabın, ziraat, ticaret ve sanayi alanlarında yapılacak inkılaplarla tamamlanması gerekmektedir. Bunun için de, okullardan beklenenler çoktur. Okulun bir hayat okulu olması, iş okulu olması beklenmektedir. Ekonominin gelişmesi için mahdut sayıda yurt dışına gönderilen talebeler yeterli değildir. Geniş halk kitlelerinin umumi seviyesini yükseltmek, bütün vatandaşları üretici duruma getirmek, bunun için de onları gerekli bilgi ve becerilerle donatmak gerekmektedir.¹⁰

Yeni kurulmuş cumhuriyetin okullardan beklediği iki önemli vazife vardır. İlki, yeni nesli yetiştirmek ve ülkeye faydalı hâle getirmek. İkincisi, Osmanlıdan kalma eski nesli de, eldeki bütün vasıtalar aracılığıyla eğitmektir. Ekonomik ve kültürel yönden ilerlemeyi temin için yeni neslin yetişmesini beklemek uzun zaman alır, bunu beklemeye vakit yoktur. Bu nedenle, özellikle köy ve kasaba gibi, toplumsal hareketlilikten uzak kalmış muhitlerde okulları, gelişmenin ve uyanışın merkezleri hâline getirmek gerekmektedir.

Okullar toplum hayatının muhtelif faaliyetlerine katılarak, cemiyet hayatında müstesna bir yer işgal edeceklerdir: Herkese açık kütüphanesi, oyun meydanı, kulüp, numune tarlası, bahçesi, müzesi, sergisi, konferansları, müsamereleri, temsilleri ve konserleriyle, toplum hayatının gerçekten merkezi ve gelişme kaynağı olacaktır. Okullar bu surette tanzim ve teşkil

edildiği takdirde, yeni kurulan cumhuriyetin yenileşme ve ilerleme teşebbüslerinde rehber olacaktır.

¹ İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], "Mektepteki Buhran", *Terbiye*, İstanbul 1932, s. 124.

² Baltacıoğlu, "İnkılabımız ve Maarif", *Terbiye*, s. 43-44.

³ Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim teşkilatındaki değişimler hakkında genel bilgi için bkz. İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 660-666.

⁴ Rapor, "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha", başlığıyla, *Maarif Vekâleti Mecmuası*'nda yayınlanmıştır (Sayı: 7(Mayıs 1926), s. 135-246). Rapor metninde hazırlayanı belirtilmemiştir. Dönemin eğitim anlayışı ve teşkilatında on yıllık bir planlamayı öngören bu raporda gelişme programı, okul ve eğitim hakkındaki anlayışın köklü biçimde değiştirilmesi, okul sistemi, öğretmenlerin yetişmesi meselesi, Maarif Vekâleti'nin merkez ve taşra teşkilatı vb. konularda yeni görüşler ve öneriler ileri sürülmüştür. Bu rapora dikkatimi çeken ve kendi yaptığı Latin harfli çeviriyi istifademe sunan, MEB Atatürk Eğitim Müzesi uzmanlarından Abdurrahman Üzülmöz'e teşekkürlerimi sunarım.

⁵ "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha", s. 146.

⁶ Baltacıoğlu, "Maarifin Mesuliyeti", *Terbiye*, s. 16.

⁷ Dewey'in Türkiye'ye gelişi ve görüşleri hakkında bkz. Baltacıoğlu, "John Dewy Kimdir", *Terbiye*, s. 293-297.

⁸ "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha", s. 147.

⁹ "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha", s. 147.

¹⁰ "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha", s. 148